

УДК 342:329

Лопушинський Іван Петрович

завідувач кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Херсонського національного технічного університету,
доктор наук з державного управління, професор,
заслужений працівник освіти України

Ковнір Олена Іванівна

викладач англійської мови
Херсонського морехідного коледжу рибної промисловості
кандидат педагогічних наук, доцент

**СИСТЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ:
ДОСВІД ДЛЯ НАСЛІДУВАННЯ В УКРАЇНІ**

***Анотація.** У статті розглядаються стан і тенденції формування та розвитку освітньої політики Чеської Республіки щодо вищої школи, механізми формування та реалізації державної політики в галузі вищої освіти, зокрема законодавчі та інші нормативно-правові акти забезпечення системи вищої освіти Чехії, що розробляються та ухвалюються на засадах стратегічного планування, принципи організації системи управління вищою освітою за рівнями управління: центральним, регіональним та на рівні закладів вищої освіти, аналізуються базові засади реформування чеської системи вищої освіти. Запропоновано практичні рекомендації для вдосконалення освітньої політики України щодо вищої школи з урахуванням досвіду Чеської Республіки.*

***Ключові слова:** система вищої освіти, державна політика в галузі вищої освіти Чеської Республіки, структурно-функціональний аналіз системи вищої освіти й управління, стратегія та механізми вдосконалення державної освітньої політики щодо вищої школи.*

Lopushynskiy Ivan, Kovnir Olena. The higher education system in the Czech Republic: experience for follow-up in Ukraine

***Annotation.** The article deals with the state and tendencies of the formation and development of the Czech Republic's higher education policy, the mechanisms of the formation and implementation of the state higher education policy, in particular legislative and other regulatory acts of the Czech higher education system, which are developed and adopted on the basis of strategic planning, principles of organization of higher education management system by levels of management: central, regional and at the level of higher education institutions, the basic principles of reforming the Czech higher education system are analyzed. Practical recommendations are offered to improve Ukraine's higher education policy with regard to the experience of the Czech Republic.*

***Key words:** higher education system, public policy in the field of higher education of the Czech Republic, structural and functional analysis of the higher education system and management, strategy and mechanisms for improving public higher education policy.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Останнім часом в освітній галузі України відбуваються інтенсивні реформаторські процеси, спрямовані на досягнення європейських стандартів, насамперед у вищій школі. Підтвердженням цього є ухвалення парламентом нашої держави в липні 2014 р. нової редакції Закону України «Про вищу освіту» [10]. На шляху впровадження національного законодавства щодо вищої освіти особливої актуальності набуває вивчення й застосування передового досвіду країн Європейського Союзу. Нами вже досліджено систему вищої освіти в Республіці Польща [7], на часі – вивчення системи вищої освіти ще в одній новій країні-члені ЄС – Чехії.

Як зазначає Є. Красняков, вивчення досвіду освітніх реформ країн Центральної та Східної Європи, зокрема Чеської Республіки як члена Європейського Союзу, є надзвичайно важливим для України, оскільки проблеми відповідних трансформацій в освіті та системі державного управління освітою в Україні у зв'язку з входженням до європейського освітнього простору є надзвичайно цінними, а висвітлення, узагальнення та осмислення проведених реформ у Чехії дає змогу правильно визначити стратегію освітньої реформи, врахувати переваги, недоліки, шляхи їх усунення, передбачити можливі виклики, уникнути помилок тощо [6].

Як відомо, Чеська Республіка має в своєму арсеналі багаті традиції та висококласну освіту, що завдяки своїй високій якості завоювала світову репутацію. Акцент на освіті в Чехії є зрозумілим, оскільки вона завжди відігравала ключову роль у житті чеського народу. Вища освіта в Чеській Республіці була і залишається важливим інтелектуальним і духовним пріоритетом у житті суспільства. Люди з дипломом вищої школи належать до еліти і це ставлення до них не міняється вже впродовж багатьох поколінь. Причина в досі поки що непорушному авторитеті диплому чеського вишу.

Чеський диплом, як знак високої якості освіти, для чеха є символом національної гордості. Мабуть, тому вони такі вимогливі у ставленні до своїх вишів, оскільки чеський диплом у кишені є запорукою гарної стартової посади і кар'єрного зростання.

Про престижність чеської вищої освіти свідчить і те, що дипломи докторів наук уже понад століття вручає особисто чеський президент [8].

Чеські ЗВО користуються повагою і популярністю з низки причин: перевірена часом репутація, унікальна концепція і цікаві спеціальності. До важливих критеріїв також належить зацікавленість закладів у наборі чеських та іноземних студентів. Чеські виші пропонують широкий вибір навчальних програм іноземними мовами й беруть дедалі більшу участь у міжуніверситетському співробітництві по всьому світу.

У Чехії в найбільшій пошані навчальні заклади університетського типу, ця традиція склалась упродовж віків. Зрозуміло, що найголовнішу роль тут відіграв один із найстарших у Європі Карлів університет у Празі, заснований ще 1347 року. Крім цього, ще є 3 інших університети і 23 інститути – від мистецьких до політехнічних і медичних, що входять до системи громадських вишів, раніше їх називали державними, тобто тими, де навчання безоплатне. До цієї системи належать також два вищі навчальні заклади, які утримують міністерства, – це Поліцейська академія та Університет оборони [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом зарубіжні та вітчизняні науковці все частіше звертаються до тематики досліджень як загальних питань освітньої політики та її аналізу, так і до формування і реалізації освітньої політики щодо вищої школи в окремих країнах. Так, зокрема, проблематику системи вищої освіти в Чеській Республіці розглядали О. Андрис [1], Н. Бондарчук [2], О. Ващенко [3], Л. Калініна [4], О. Карпенко [5], Є. Красняков [6] та інші дослідники, які в своїх розвідках досліджували систему освіти Чехії, зокрема роль інспекцій навчальних закладів; стан і тенденції розвитку державної політики в галузі освіти; порівнювали теоретичні засади і практичний досвід сучасної вищої економічної освіти в Чехії та Україні; вивчали державне управління сучасною системою освітніх послуг у Чеській Республіці; аналізували державну політику в галузі освіти (у частині використання досвіду для України); реформування освіти та інші аспекти вищої освіти Чехії.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.

Водночас, як видно з попереднього аналізу, переважну більшість наукових досліджень, аналітичних записок тощо спрямовано на порівняння чеської системи з українською, проте рекомендацій щодо використання досвіду Чехії в Україні не сформульовано. Крім того, у їхніх та інших публікаціях по суті не звертається увага на використання в Україні досвіду формування державної політики Чеської Республіки останнім часом, особливо у зв'язку з набуттям чинності (2015 р.) Законом України «Про вищу освіту» [10].

Формування цілей статті. Саме тому метою нашої статті й стало висвітлення системи вищої освіти в Чеській Республіці, що склалася наприкінці другого десятиліття ХХІ століття, запозичення досвіду її реформування для Української держави, вироблення практичних рекомендацій органам державної влади щодо реформування національної системи вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Центральним органом управління вищою освітою в Чеській Республіці є Міністерство освіти, молоді та спорту. Нагляд за якістю вищої освіти здійснює Акредитаційна комісія. Заклади вищої освіти розподіляються на державні, відомчі та приватні (комерційні). Державні ЗВО засновуються і ліквідуються на підставі закону. Відомчі вищі не є юридичними особами, а входять до складу відповідних міністерств. З 2000 року стали також відкриватися комерційні інститути, яким для цього слід отримати ліцензію Міністерства освіти, молоді та спорту.

Наразі в країні діють 37 закладів вищої освіти (не враховуючи одного поліцейського та кількох військових) [8]. Заклади вищої освіти в Чехії поділяються на університети, інститути й академії. За Законом про вищу освіту університетами мають право називатися тільки ті вищі, що готують докторів наук. До академій належать вищі, що дають вищу освіту в галузі літератури, культури та мистецтв.

Система вищої освіти в Чехії складається з бакалаврату (Bc), магістратури (Mgr., Ing., MgA., MgA залежно від напрямку), докторантури (PhD) та післядипломної освіти. Вища освіта в Чехії розпочинається з

бакалавра. Ця програма підготовки має термін навчання рівний 3-4 рокам. Після успішного закінчення цього етапу випускники отримують закінчену вищу освіту з присвоєнням титулу (ступеня) «бакалавр». Щоб отримати цей ступінь, потрібно успішно скласти іспити з усіх предметів, відтак скласти державний іспит (що складається, як правило, з кількох профільних предметів), а також написати і захистити бакалаврську дипломну роботу. На цьому можна закінчити навчання і влаштуватися на роботу, або ж вступити на навчання за магістерською програмою, що триватиме ще 1-3 роки. Диплом бакалавра дає право розпочати професійну діяльність, однак випускники бакалаврських програм приймаються, як правило, лише на нижчий та середній рівень менеджерських посад. Для дальшого кар'єрного зростання їм буде потрібно додаткове навчання на магістерській програмі [9].

Саме тому система вищої освіти в Чехії, після закінчення етапу бакалаврської підготовки, пропонує продовжити навчання за магістерською програмою. При цьому допускається зміна студентом ЗВО, факультету та професії. Для продовження навчання потрібно скласти кілька іспитів з профільних для цієї професії предметів. До складання цих перехідних іспитів допускаються також студенти закладів вищої освіти інших країн. Проте іноземцю вступити відразу на магістерську програму практично нереально. Це зумовлено тим, що, по-перше, для іноземців зазвичай характерне неволодіння чеською мовою та відповідною професійною термінологією на належному рівні, а по-друге, іспити проводяться з профільних предметів, що вивчалися в певній структурі на бакалаврській навчальній програмі. Крім цього, всі іноземні студенти повинні пройти нострифікацію попереднього диплома про вищу освіту.

Після успішного закінчення цього етапу навчання, випускники отримують закінчену вищу освіту з присвоєнням титулу «магістр» або, у природних і технічних напрямках – «інженер». Таким чином, українські абітурієнти можуть вступити на перший курс бакалаврської програми, а після її закінчення продовжити навчання вже за магістерською програмою.

Термін навчання у докторантурі складає 2-3 роки, із дальшим складанням державних іспитів та захистом дисертації. Після її закінчення студент отримує академічний титул доктора наук (Phd) [8].

Докторантура у Чехії – це найвищий ступінь освіти. Докторанти мають можливість викладати в університетах, часто ведуть семінарські заняття у студентів молодших курсів. Навчання на програмах докторантури є безоплатним, за умови навчання чеською мовою.

ЗВО Чехії також пропонують великі можливості для післядипломної освіти. Усі, хто хоче розвивати свої знання, можуть віднайти численні курси підвищення кваліфікації, MBA – магістр бізнес-адміністрування. (Ці курси спрямовані на вирішення ситуацій з реального життя і покликані вивести управлінські знання і навички студентів на інший якісний рівень), мовні курси, курси особистої ефективності тощо.

Студенти можуть навчатися за очною, заочною або очно-заочною формою навчання. Більшість державних і відомчих закладів освіти пропонує всі типи програм, комерційні виші насамперед спеціалізується в галузі бакалаврату. Переважна більшість студентів обирає економічні і гуманітарні спеціальності, технічні спеціальності за рівнем популярності посідають третє місце. Поступово розширюється спектр програм іноземними мовами (переважно англійською) з тим, щоб зробити їх більш доступними для іноземних студентів.

Попри загальні правила організації навчального процесу в академічному середовищі, кожний навчальний заклад має різні традиції, статuti і можливості для організації навчання. Тому навчання в різних вишах (і навіть на факультетах одного вишу) може сильно відрізнитися за багатьма параметрами. Водночас існує низка загальних особливостей, прийнятих у більшості вишів [9].

Усі чеські ЗВО проводять ознайомлювальні тижні для першокурсників, на яких студентам не тільки дають всю інформацію про систему навчання й правила факультету, але й про всі можливості, що відкриті для студентів поза навчанням (спорт, культура тощо).

У чеській освітній системі існує 3 форми навчання:

Очна форма – класичне навчання з 5-денним навчальним тижнем, що проте передбачає чималу частину самостійного навчання поза заняттями.

Комбінована форма зазвичай включає в себе заняття 2 дні в тиждень (цілий день – як правило, п'ятниця та субота) і підходить тим, хто сконцентрований на роботі.

Заочна форма – не дуже поширена форма навчання в Чехії, вона включає в себе регулярні, але рідкі відвідування вишу й домашні завдання.

Більшість державних ЗВО надають більшої уваги очній формі навчання, оскільки вона є найбільш ефективною.

Заняття очної форми навчання в чеському виші можуть мати форму лекцій, семінарів і проектних робіт. Лекції проходять для великих аудиторій студентів, семінари – у невеликих групах, а проектні роботи розробляються індивідуально з викладачами [8].

Розклад занять часто може бути частково визначено й самим студентом. Відповідно до плану навчальної програми студент може сам розподіляти порядок складання іспитів предметів, вибирати час занять і навіть викладача.

Обов'язкове відвідування – рідка вимога у вишах Чехії. Навчання засновано на особистій зацікавленості студента. Звичайно, при постійних пропусках не можна розраховувати на добрі результати наприкінці семестру.

Навчальний рік у чеському виші розподіляється на 2 семестри (зимовий і літній), після закінчення кожного з яких проводиться сесія, тобто низка заліків та іспитів. Після кожної сесії студенти мають можливість відпочити на канікулах.

У більшості вишів Чехії прийнята кредитна система. Це означає, що кожний досліджуваний предмет має кредитний еквівалент, тобто міру проведеного студентом часу за вивченням цього предмета. Саме в кредитах установлюються мінімальні вимоги до складання предметів на семестр і рік. Якщо студент склав усю їх кількість, то він переводиться на наступний семестр

(рік). Після ж отримання встановленого програмою кількості кредитів студент одержує диплом і випускається з вишу.

Як зазначають дослідники, головними завданнями чеської системи вищої освіти на найближчі роки є:

- продовження розширення зв'язків з європейськими й світовими університетами й освітніми організаціями;
- збільшення відсотка іноземних студентів у своїх лавах;
- постійне поліпшення якості освіти;
- розширення інфраструктури;
- відкриття нових перспективних напрямків освіти, що відповідають вимогам часу [3].

Таким чином, в умовах сьогодення чеський досвід реформування вищої освіти є вкрай важливим для України, адже її намагання стати рівноправним партнером європейської спільноти потребує вивчення й можливого врахування тенденцій модернізації освітніх систем нових членів Європейського Союзу, формування ними державної освітньої політики на шляху вступу до європейської спільноти.

Висновки з даного дослідження. Отже, як видно, система вищої освіти в Чехії нагадує нинішню українську. Сьогодні вища освіта в Чехії – прогресивна, що розвивається система, вишів, наукових та адміністративних центрів. Після процесу початкової інтеграції в освітню систему Європейського Союзу чеські ЗВО продовжують збагачувати свій досвід, віднаходячи нові шляхи співробітництва з освітнім світом.

У Чехії працюють як державні, так і приватні виші. Усі вони пропонують акредитовані програми на рівнях бакалаврату, магістратури й докторантури. Чеські виші – повноцінні, багаті, досвідчені школи, що пропонують студентам по-справжньому якісний рівень навчання, зростання й пізнання на академічній базі. Крім того, всі виші мають надзвичайно сильний законодавчий статус, завдяки якому отримують самостійність у розвитку й значну фінансову підтримку держави й приватного сектору.

Перспективи подальших розвідок. Подальші дослідження порушеної нами статті проблеми вбачаються у вивченні й описанні системи вищої освіти за межами Європейського Союзу – у Королівстві Норвегія.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрис О. Вступ до системи освіти Чехії. Роль державної інспекції навчальних закладів у Чехії [Електронний ресурс] / Ондржей Андрис. – Режим доступу :<http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=62125#290,37>, Слайд 37.
2. Бондарчук Н. Державна політика Чехії в галузі освіти: стан і тенденції розвитку : дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 / Бондарчук Наталія. – К., 2008. – 198 с.
3. Ващенко О.О. Сучасна вища економічна освіта в Чехії та Україні: теоретичні засади і практичний досвід //Наукові записки Києво-Могилянської Академії. - 2005. - Т. 47: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. - С. 14-17.
4. Калініна Л. Реформування освіти в Чеській Республіці / Людмила Калініна // Постметодика. – 2013. – № 1 (110). – С. 16–22.
5. Карпенко О. Державне управління сучасною системою освітніх послуг у Чеській Республіці / О. В. Карпенко, А. В. Січкач, В. Ю. Ткаченко // Педагогіка і психологія : вісн. НАПН України. – К. : Пед. преса, 2012. – № 1. – С. 89-94.
6. Красняков Є.В. Державна політика Чеської Республіки в галузі освіти: досвід для України // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України, 2015. - №4. – С. 101-106.
7. Лопушинський І.П., Ковнір О.І. Система вищої освіти в Республіці Польща: європейський орієнтир для України // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування: електр. наук. фах. вид. Херсонського національного технічного університету / голов. ред. проф. Лопушинський І.П. – 2019. – № 1. – Режим доступу: <http://www.srbss-pbuv.ua/> -Назва з екрана
8. Освіта Чехії [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://referatbox.net/277587-Sistema-obrazovaniya-Chehii.html>.
9. Освіта Чехії [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.slideshare.net/nitrogenn/ss-17130433>.
10. Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 року № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

Statement of the problem. Recently, intensive reform processes have been taking place in the Ukrainian education sector, aimed at achieving European standards, especially in higher education. Confirmation of this is the adoption by the Parliament of our state of a new wording of the Law of Ukraine “On Higher Education” [10] in July 2014. In the course of implementing the national legislation on higher education, the study and application of the best practices of the European Union countries is of particular relevance. We have already investigated the higher

education system in the Republic of Poland [7], and in the meantime - the study of the higher education system in another new EU member state - the Czech Republic.

Urgency. Studying the experience of educational reforms in the countries of Central and Eastern Europe, including the Czech Republic as a member of the European Union, is extremely important for Ukraine, as the problems of appropriate transformations in the education and public administration system in Ukraine in connection with joining the European educational space are extremely valuable, and the coverage, synthesis and reflection of the reforms carried out in the Czech Republic make it possible to correctly define the educational reform strategy, to take into account the advantages, disadvantages, ways of their elimination, to foresee possible calls, avoid bugs and more.

The purpose of the article. That is why the purpose of our article was to cover the higher education system in the Czech Republic, which emerged at the end of the second decade of the 21st century, to borrow the experience of reforming it for the Ukrainian state, to make practical recommendations to the authorities of our country regarding the reform of the national higher education system.

Our task was to study. Among the tasks of the article we have identified the following: to consider the status and tendencies of formation and development of the educational policy of the Czech Republic regarding higher education; to distinguish mechanisms of formation and implementation of the state policy in the field of higher education, in particular legislative and other normative-legal acts of provision of the higher education system of the Czech Republic, which are developed and adopted on the basis of strategic planning; to find out the principles of organization of higher education management system at the levels of management: central, regional and higher education institutions; analyze the basic principles of reforming the Czech higher education system; to offer practical recommendations for improving the educational policy of Ukraine on higher education, taking into account the experience of the Czech Republic.

Summary. In today's context, the Czech experience of reforming higher education is of utmost importance for Ukraine, as its attempt to become an equal

partner of the European community requires the study and possible consideration of the tendencies of modernization of the educational systems of new members of the European Union, their formation of the state educational policy on the way to joining the European Union.

Conclusion and outcomes. The higher education system in the Czech Republic is reminiscent of the current Ukrainian one. Today, higher education in the Czech Republic is a progressive, developing system of higher education, scientific and administrative centres. Following the process of initial integration into the European Union's education system, Czech HEIs continue to enrich their experience by finding new ways of cooperating with the educational world. In the Czech Republic both state and private universities work. All of them offer accredited programs at the bachelor's, master's and doctoral levels. Czech universities are full-fledged, rich, experienced schools that offer students a truly high-quality level of learning, growth and cognition on an academic basis. In addition, all higher education institutions have an extremely strong legislative status, which gives them autonomy in development and considerable financial support from the state and the private sector.